

Włodzimierz Kołodziejczak

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

SYTUACJA ZAWODOWA WIEJSKIEJ LUDNOŚCI ROLNICZEJ I BEZROLNEJ W LATACH 2002 I 2010

PROFESSIONAL SITUATION OF THE AGRICULTURAL AND RURAL LANDLESS POPULATION IN THE YEARS 2002 AND 2010

Słowa kluczowe: aktywność ekonomiczna ludności, zasoby pracy, zatrudnienie, bezrobocie, wieś
Key words: economic activity of the population, labour resources, employment, unemployment, rural area

Synopsis. Celem artykułu było zbadanie sytuacji zawodowej wiejskiej ludności rolniczej i bezrolnej w latach 2002 i 2010, w kontekście możliwości pozyskiwania zatrudnienia poza rolnictwem oraz zagrożenia bezrobociem. Ludność bezrolna znajduje się w gorszej sytuacji zawodowej niż ludność rolnicza (dotyczy to zwłaszcza kobiet), co wyraża się niższymi wartościami wskaźników aktywności zawodowej i zatrudnienia oraz wyższym bezrobociem. Możliwość poprawy sytuacji zawodowej ludności wiejskiej można upatrywać we wzroście ogólnej liczby miejsc pracy w skali kraju, pod warunkiem, że te miejsca pracy będą dostępne ze względu na ich lokalizację dla ludności wiejskiej, a ludność wiejska będzie dysponować kapitałem ludzkim wystarczającym do skutecznego konkurowania z mieszkańcami miast.

Wstęp

Ludność zamieszkująca polskie obszary wiejskie charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem statusu zawodowego, wynikającym przede wszystkim ze związków mieszkańców wsi z rolnictwem indywidualnym [Aktywność Ekonomiczna 2003, Wysocki i Kołodziejczak 2008]. Jest to wynikiem z jednej strony zaszczości historycznych, polegających na funkcjonowaniu przez dziesięciolecia tradycyjnego modelu rolnictwa indywidualnego, opartego na rozdrobnionej strukturze gospodarstw, których członkowie często pracowali poza gospodarstwem (głównie w przemyśle), uzupełnionego poprzez wielkoobszarowe gospodarstwa rolne oparte na państwowej lub spółdzielczej własności. Z drugiej strony występujące zróżnicowanie sytuacji zawodowej mieszkańców wsi jest skutkiem przemian gospodarczych (do 2002 roku głównie restrukturyzacji gospodarki, później przede wszystkim dotyczących nierównomiernego lokalizowania inwestycji). W efekcie utraty przez część członków gospodarstw indywidualnych (dwuzawodowców, lub inaczej chłoporobotników) pozarolniczych miejsc pracy oraz z uwagi na likwidację niemal wszystkich państwowych i spółdzielczych gospodarstw rolnych nastąpiło zwiększenie ekonomicznego obciążenia gospodarstw indywidualnych kosztami utrzymania tych spośród ich członków, którzy utracili pozarolnicze źródła dochodów [Wysocki, Kołodziejczak 2007]. Sytuację dodatkowo pogarszało zjawisko powrotu do rodzimych gospodarstw ludności, która w okresie rozwoju przemysłu i górnictwa migrowała do miast, a w wyniku gospodarczych przemian strukturalnych utraciła tam pracę.

Część spośród mieszkańców wsi jest związana z gospodarstwami rolnymi, jednak istnieje również znacząca grupa, która nie może oprzeć swojej egzystencji jedynie na posiadaniu ziemi. Dla tej grupy, praca najemna lub dochody o charakterze transferów socjalnych są jedynym możliwym źródłem środków utrzymania. Problem zapewnienia środków do życia ma kluczowe znaczenie dla omawianego tematu, również w przypadku ludności rolniczej. Ze względu na występujące nadwyżki zasobów pracy „związanej” w gospodarstwach rolnych (bezrobocie ukryte) oraz brak możliwości istotnego zwiększenia dochodowości tych gospodarstw, jedynym możliwym sposobem na zbliżenie poziomu dochodów do mieszkańców miast jest pozyskanie pozarolniczych, zarobkowych źródeł dochodów [Wysocki, Kołodziejczak 2008]. To trudny proces, głównie ze względu na ograniczoną liczbę miejsc pracy w skali kraju i ich oddalenie od obszarów wiejskich oraz gorsze wykształcenie ludności wiejskiej (lub profil kwalifikacji niezgodny z oczekiwaniami pracodawców) niż mieszkańców miast.

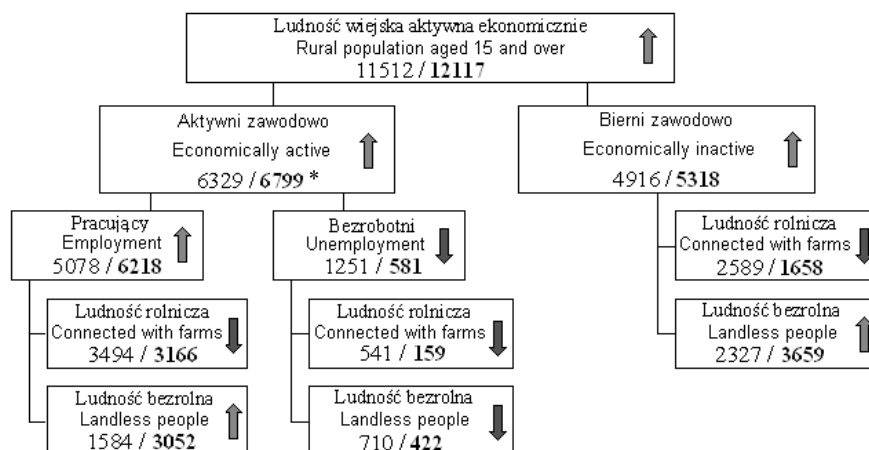
Celem artykułu było zbadanie sytuacji zawodowej wiejskiej ludności rolniczej i bezrolnej w latach 2002 i 2007, w kontekście możliwości pozyskiwania zatrudnienia poza rolnictwem oraz zagrożenia bezrobociem.

Badanie wykonano z wykorzystaniem metod analizy opisowej i wskaźników aktywności ekonomicznej ludności, na podstawie danych z przeprowadzonego przez GUS w 2002 roku i w trzecim kwartale 2010 roku Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) oraz literatury przedmiotu.

Zasoby pracy na wsi

Polska posiada relatywnie duże potencjalne zasoby pracy, zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich¹. Spośród ogólnej zbiorowości 31 725 tys. osób w wieku 15 lat i więcej (czyli osób aktywnych ekonomicznie), mieszkańcy wsi stanowili w 2010 roku 38,2% [Aktywność Ekonomiczna 2011]. Znaczna część mieszkańców wsi związana jest bezpośrednio lub pośrednio z rolnictwem – przez wiele dziesięcioleci ten sektor stanowił tradycyjną podstawę utrzymania wiejskich gospodarstw domowych. W 2009 roku udział pracujących w rolnictwie w ogólnej liczbie pracujących w Polsce wynosił 13,3% i zmniejszył się w stosunku do 2004 roku o 4,3 p.p. [Agriculture in... 2011]. Posiadanie ziemi wpływało korzystnie na sytuację członków rolniczych gospodarstw domowych na rynku pracy. Osoby związane z gospodarstwami charakteryzowały się z reguły wyższymi wartościami wskaźnika zatrudnienia i niższym bezrobociem, a także były mniej podatne na dezaktywizację zawodową (rys. 1). W ogólnej liczbie aktywnych ekonomicznie mieszkańców wsi (11 512 tys. osób) w roku 2002 przeważała ludność rolnicza – jej udział wynosił 58% ogółu, lecz do 2010 roku uległ on zmniejszeniu o 17 p.p. do 41% ogółu. Wpłynęło to istotnie na sytuację zawodową tych grup².

Jak można zauważyć, w 2010 roku w porównaniu z 2002 rokiem mniej było bezrolnych bezrobotnych oraz znacznie więcej pracujących. Można przypuszczać, że wynikało to przede wszystkim z dezaktywizacji zawodowej (w badanym okresie populacja biernych zawodowo bezrolnych zwiększyła się o 402 tys. osób, przy czym napływ ten wynikał w znacznej części z przekazywania gospodarstw przez rolników – przechodzenia na renty i emerytury) oraz z poprawy ogólnej sytuacji na rynku pracy, ponadto pewne znaczenie miały zagraniczne migracje zarobkowe. Równocześnie uległa poprawie sytuacja zawodowa wiejskiej ludności związanej z rolnictwem, wśród której również nastąpiło zmniejszenie bezrobocia oraz (odmiennie niż wśród bezrolnych) zmniejszenie liczby biernych zawodowo.

**Rysunek 1. Rozkład liczby aktywnej ekonomicznie ludności wiejskiej w Polsce w latach 2002/2010* (tys. osób).
Figure 1. Distribution of the number of economically active population at rural areas in Poland in the years 2002/2010* (thous. people)**

* podano wartości dla lat 2002 i 2010 w układzie: dla roku 2002/dla III kw. 2010 roku, w podziale nie uwzględniono osób o nieustalonym statusie na rynku pracy/The figures given for the years 2002 and 2010 are arranged as follows: 2002/II quarter of 2010, the people with indefinite employment status are not included

Źródło: opracowanie własne na podstawie Aktywność Ekonomiczna 2003, 2011

Source: own study based on Aktywność Ekonomiczna 2003, 2011

¹ Praca (obok ziemi i kapitału) jest jednym z trzech głównych środków produkcji. Pojęcie zasobów pracy należy utożsamiać ze zbiorowością ludności aktywnej ekonomicznie. Ogół ludności aktywnej ekonomicznie to potencjalne zasoby pracy, natomiast ogół ludności aktywnej zawodowo to rzeczywiste (czyli aktywne w danym okresie) zasoby pracy [Wysocki, Kołodziejczak 2007]. Za aktywne ekonomicznie uznaje się wszystkie osoby w wieku 15 lat i więcej, natomiast aktywni zawodowo to pracujący oraz bezrobotni [Aktywność Ekonomiczna 2011]. Możliwie pełne i efektywne wykorzystanie istniejących zasobów pracy należy do najważniejszych czynników określających możliwości rozwoju kraju, regionów oraz lokalnych społeczności [Kabaj 2003]. Niepełne lub nieefektywne wykorzystanie zasobów pracy wpływa na spowolnienie rozwoju ekonomicznego i społecznego oraz oddziałuje niekorzystnie na jakość kapitału ludzkiego.

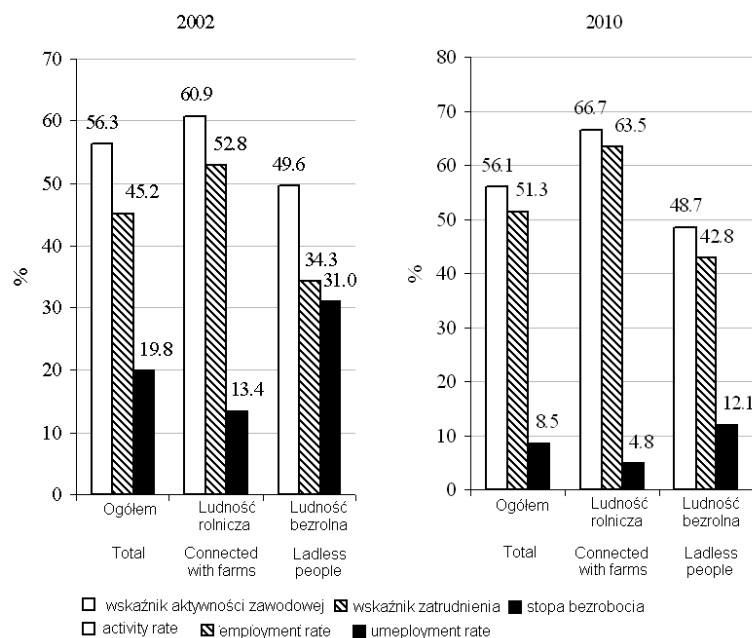
² Sytuacja ludności związanej z gospodarstwami rolnymi była tylko pozornie lepsza. Chociaż znaczna ich część była zatrudniona w rolnictwie, lecz jej praca nie była efektywnie wykorzystywana [Frenkel 2003, Wysocki, Kołodziejczak 2007].

Sytuacja zawodowa ludności rolniczej i bezrolnej

Pomimo zmian w strukturze aktywnych ekonomicznie mieszkańców wsi, sytuacja zawodowa bezrolnej ludności wiejskiej w 2010 roku była, podobnie jak w 2002 roku gorsza niż ludności rolniczej (rys. 2 i 3). We wszystkich grupach ludności stopa bezrobocia w 2010 roku była niższa niż w 2002 roku, przede wszystkim na skutek poprawy sytuacji w skali kraju (najprawdopodobniej nie miało wyraźnego związku z charakterystyką społeczną i zawodową ludności wiejskiej). Jednak w obydwu analizowanych latach bezrobocie wśród ludności bezrolnej było wyższe, natomiast wskaźniki aktywności zawodowej i zatrudnienia przyjmowały wartości niższe niż wśród ludności związanej z rolnictwem. W 2010 roku wartości wskaźnika aktywności zawodowej wśród osób bezrolnych kształtowały się na poziomie 48,7% czyli o 18 p.p. niższym niż wśród ludności rolniczej, równocześnie wskaźnik zatrudnienia przyjmował wartości na poziomie 42,8%, a więc o 20,7 p.p. niższym niż w przypadku ludności rolniczej. W 2002 roku wartości wskaźnika aktywności zawodowej wynosiły dla osób bezrolnych 49,6%, czyli o 11,3 p.p. mniej niż dla ludności rolniczej, a wartości wskaźnika zatrudnienia wśród ludności bezrolnej 34,3%, czyli o 18,4 p.p. mniej niż w przypadku osób związanych z gospodarstwami rolnymi. Zatem w 2010 roku w porównaniu z 2002 rokiem można zaobserwować pogłębianie się zróżnicowania charakterystyk aktywności zawodowej pomiędzy osobami związanymi z gospodarstwami a bezrolnymi, przy czym należy zauważyć, że w obydwu grupach ludności sytuacja uległa poprawie (rys. 2).

Ludność wiejska wykazuje znaczne zróżnicowanie sytuacji zawodowej również ze względu na płeć (rys. 3), przy czym zjawisko to dotyczy zwłaszcza kształtowania się wartości wskaźnika aktywności zawodowej oraz wskaźnika zatrudnienia, natomiast w mniejszym stopniu stopy bezrobocia (zwłaszcza wśród ludności związanej z rolnictwem). W analizowanych latach 2002 i 2010 wartości wskaźnika aktywności zawodowej oraz wskaźnika zatrudnienia były wyższe wśród mężczyzn niż wśród kobiet, zarówno wśród ludności związanej z gospodarstwami jak również wśród ludności bezrolnej, przy czym różnice te były nieco wyraźniejsze w grupie ludności bezrolnej. W 2010 roku omawiane różnice w wartości wskaźnika zatrudnienia pomiędzy kobietami i mężczyznami wynosiły 17,6 p.p. wśród bezrolnych, wobec 15,4 p.p. wśród ludności związanej z rolnictwem i były większe niż w 2002 roku w obydwu grupach (w grupie bezrolnych 13,9 p.p., w grupie związanej z gospodarstwami rolnymi 12,4 p.p.). W 2010 roku stopa bezrobocia nie wykazywała znaczącego zróżnicowania ze względu na płeć wśród ludności rolniczej (zaledwie 0,6 p.p.), natomiast wśród ludności bezrolnej bezrobocie wśród kobiet było o 3,1 p.p. wyższe niż wśród mężczyzn. W 2002 roku występowało również niewielkie zróżnicowanie stopy bezrobocia w grupie ludności rolniczej, natomiast wśród bezrolnych kobiet stopa bezrobocia była wyższa o 6,1 p.p.

Analiza wartości wskaźników charakteryzujących sytuację zawodową wiejskiej ludności rolniczej i bezrolnej pozwala na stwierdzenie, że w 2010 roku podstawowym problemem była dezaktywizacja zawodowa ludności bezrolnej. Zmniejszeniu się bezrobocia w tej grupie

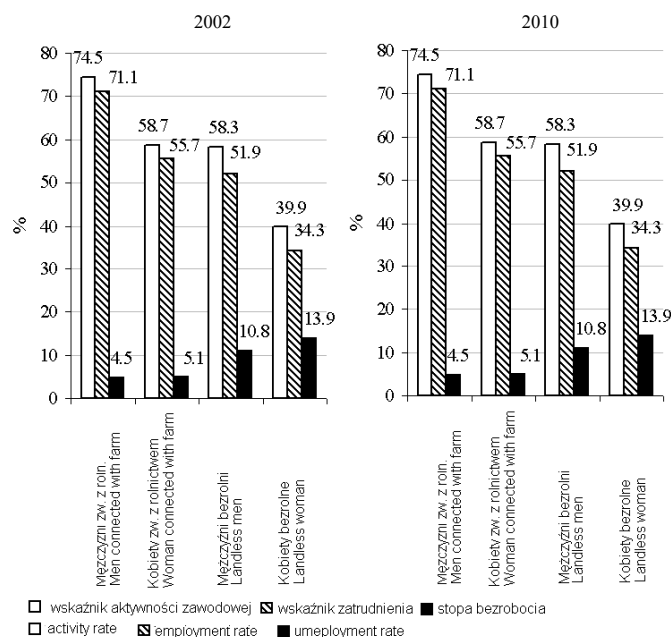

Rysunek 2. Charakterystyka aktywności zawodowej ludności wiejskiej w Polsce według związku z rolnictwem w 2002 i 2010 roku

Figure 2. Description of the economic activity of population at rural areas in 2002 and 2010 according to the connection with agricultural farm

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Rysunek 3. Charakterystyka aktywności zawodowej ludności wiejskiej rolniczej i bezrolnej w Polsce według płci w 2002 i 2010 roku
Figure 3. Professional situation of the agricultural and rural landless population in the years 2002 and 2010 according to the gender

Źródło: jak na rys. 1
 Source: see fig. 1

generowania dochodów.

Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że ludność wiejska zawsze znajdowała się w gorszej sytuacji konkurencyjnej na rynku pozarolniczych miejsc pracy. Można przypuszczać, że nawet jeśli będzie miała kwalifikacje równe lub lepsze niż mieszkańcy miast, to ze względu na oddalenie od dużych ośrodków gospodarczych, słabo rozwiniętą infrastrukturę obszarów wiejskich i związane z tym dodatkowe koszty zidentyfikowanie działań na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, a przede wszystkim stworzenie realnych, wymiernych bodźców ekonomicznych dla inwestorów, tak aby lokalizowanie inwestycji poza dużymi centrami gospodarczymi było opłacalne.

Podsumowanie

Jest ogólną prawidłowością, że wśród ludności bezrolnej wskaźnik aktywności zawodowej i wskaźnik zatrudnienia przyjmuje wartości niższe niż w przypadku ludności związanej z rolnictwem. Wskazać należy również na niekorzystne wartości tych wskaźników wśród kobiet (zwłaszcza w grupie osób bezrolnych). Wyższe wartości wskaźnika zatrudnienia wśród ludności rolniczej wynikają po części z nieefektywnego zatrudnienia w gospodarstwach rolnych, które nie podnosi poziomu dochodów wiejskich gospodarstw domowych. Ponieważ możliwości znaczącego zwiększenia dochodów z produkcji rolniczej zostały wyczerpane, mieszkańcy wsi mogą pozyskiwać środki finansowe przede wszystkim dzięki pozarolniczemu zatrudnieniu. Możliwości takiego zatrudnienia zależą od ogólnej liczby miejsc pracy w skali kraju i ich dostępności dla mieszkańców wsi (oddalenia od miejsca zamieszkania) oraz kwalifikacji zawodowych ludności wiejskiej.

³ Nie mogą oni zostać sklasyfikowani jako bezrobotni, ponieważ nie spełniają warunków kwalifikacji do grupy bezrobotnych zarejestrowanych w urzędach pracy, a jednocześnie niemal wszyscy przepracowali jedną godzinę tygodniowo wykluczającą zaliczenie ich do populacji bezrobotnych. Według kryteriów przyjętych w Badaniu Aktywności Ekonomicznej Ludności, za bezrobotną uznaje się osobę, która nie przepracowała minimum jednej godziny w tygodniu, w którym była ankietowana [Aktywność Ekonomiczna 2011].

towarzyszyło obniżenie wartości wskaźnika aktywności zawodowej. Zaprezentowana analiza może również skłaniać do sformułowania wniosku, że związek ludności wiejskiej z rolnictwem jest dodatnio skorelowany z jej zatrudnieniem, a tym samym wpływa na polepszenie jej sytuacji materialnej. Jednak, jak zauważa Frenkel [2003], większość mieszkańców wsi to osoby związane z indywidualnymi gospodarstwami rolnymi – rolnicy i domownicy, członkowie gospodarstw domowych w których wszyscy biorą udział w pracach związanych z rolnictwem, pomimo że nie jest to konieczne ze względów technologicznych i nie jest korzystne ekonomicznie³. Należy pamiętać, że celem aktywności ekonomicznej gospodarstw domowych jest pozyskiwanie środków do utrzymania i konsumpcji [Wysocki, Kołodziejczak 2007]. W tym kontekście, istotne jest nie tyle bezrobocie (akcentowane powszechnie jako podstawowy problem), ale skala wyłączenia ludności wiejskiej z efektywnego

Literatura

- Agriculture in the European Union - Statistical and economic information 2010. 2011: Eurostat.
Aktywność ekonomiczna ludności Polski. 2003: GUS, Warszawa.
Aktywność ekonomiczna ludności Polski, III kw. 2010. 2011: GUS, Warszawa.
Frenkel I. 2003: Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. Dekada przemian. IRWiR PAN, Warszawa.
Kabaj M. 2003: Mechanizmy tworzenia i likwidacji miejsc pracy w polskiej gospodarce. Jak utworzyć 2 miliony nowych miejsc pracy do 2010 r. Materiał z posiedzenia Rady Społeczno-Gospodarczej, Warszawa.
Kaczmarczyk P. 2006: Współczesne migracje zagraniczne Polaków – skala, struktura oraz potencjalne skutki dla rynku pracy. Ośrodek Badań nad Migracjami (OBM), Wydział Nauk Ekonomicznych UW, Warszawa.
Wysocki F., Kołodziejczak W. 2007: Aktywność ekonomiczna ludności wiejskiej w Polsce. Wyd. AR Poznań.
Wysocki F., Kołodziejczak W. 2008: Zasoby pracy i ich jakość na wsi polskiej. *Rocz. Nauk. SERiA.*, t. X, z. 1.

Summary

The aim of the paper was to investigate professional position of population at rural areas with and without agricultural farm in 2002 and 2010 in the framework of the possibilities of getting the job in nonagricultural branches, as well as unemployment risk. Professional position of the population not connected with agricultural farm is worse and it is expressed in lower values of both activity rate and employment rate and higher unemployment rate. The possibilities of development of professional position of rural population might be sought in the growth of total number of workplaces in the country. But the condition is that these workplaces should be available for rural population in terms of their location and the human capital of rural population should be sufficient to compete effectively with urban dwellers.

Adres do korespondencji:

dr Włodzimierz Kołodziejczak
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Katedra Finansów i Rachunkowości w Agrobiznesie
ul. Wojska Polskiego 28
60-637 Poznań
e-mail: wkol@up.poznan.pl